

„Az irodalom világát nem oszthatják meg határok”

– *Pomogáts Bélával, az Írószövetség elnökével beszélget Kronstein Gábor* –

A nagy magyar íróknak nemcsak az esztétikai és irodalmi örökségük, hanem a kultúra átadására irányuló elképzeléseik is mintaképesek. Idetartozik az a gyakorlati képességük és tevékenységük is, ahogyan meg tudták szelíteni a nem irodalmi körhöz tartozó embereket; a fiatalokat is.

– *Azt mondják, az elnök úr családja származás tekintetében az egész Kárpát-medencét átfogja. Van-e ennek a ténynek szerepe abban, hogy Ön annyi mindenkivel szót tud érteni az irodalmi és nem csupán irodalmi életben?*

– Nevem – némi képzelőerővel mondom – a segíteni szó valamelyik, talán déli szláv változatából származik. Apai fölmenőim horvát szőlőművelők voltak, akik több száz évvel ezelőtt vándoroltak a Kisalföldre az Adria mellékéről. Apai nagyanyám családja Erdélyből származik, anyámé a Felvidékről. Egyik szülőm építész volt, a másik orvos. Én boldog ifjúkoromban erdőmérnöknek készülődtem, s lettem végül irodalomtörténész. Esetről esetre pedig az irodalom, az irodalmárok követe a közéletben. Mint közvetítő, tanácsadó – mindig és mindenben – a magyar és az egyetemes kultúra alázatos híve.

– *Milyen hatásokkal járult hozzá az iskola ehhez az életúthoz?*

– Diákkoromról nagyon jó emlékeket őrzök. 1945-től a piaristák általános iskolájába, majd gimnáziumába jártam. Akkor nyílt meg náluk is az általános iskola. Az államosítás közjátéka folytán egy évet jártam a Trefort utcai gimnáziumba, innen 1950-ben, amikor újra megnyílt a Piarista Gimnázium, többen visszamentünk.

Emberként és pedagógusként egyaránt kiváló, kiemelkedő tanáraink voltak. Legszebb emlékem róluk, hogy az iskola az 50-es évek rettegős-rettenetes légkörében a béke szigete tudott lenni. Nem fenyegetett minket a külvilágnak semmiféle olyan törekvése, amely – tapasztalataim szerint – nyomot hagyott azoknak az osztálytársainknak életében, akiknek nem volt szerencsájük egyházi iskolába járni. A piarista iskola légköre mindvégig védett, meghitt és igen emberi akart, tudott és mert maradni.

Ez a gimnázium mindamelllett munkaműhely, kiváló szellemképezde is volt.

– *Volt-e annak idején a piaristáknál annak kultusza, hogy a katolikus egyház honosította meg Magyarországon a rendszerszerű oktatást?*

– Lehetett volna, mert semmit sem kellett volna hozzátenni a történeti tényekhez, de nem volt. Természetesen tudtuk, hogy az egyháznak milyen szerep jutott a magyar kultúra gondozásában, szolgálatában, hiszen az valóban szolgálat volt, de tanáraink erre nem hívták fel a figyelmünket.

Egyáltalán nem helyezték előtérbe az egyházi iskolákat a magyar iskola-rendszeren belül. Távol állt tőlük mindenféle iskolai, rendi vagy általánosabb egyházi sovinizmus. E témával kapcsolatosan is tárgyilagossá ismeretek átadására törekedtek.

Magyar- és történelemtanáraink múltunkról és kultúránkról megbízható, tudományosan megalapozott képet kívántak nyújtani. Ez természetes volt, mert például magyartanáraink *Horváth János* tanítványai voltak. Ne felejtjük el a kort, amelyben már az is újdíto, minőségi különbségnek bizonyult, hogy mi a magyar irodalomról *Horváth János* és nem *Révai József* nyomán kaptuk meg ismereteinket.

Nekem mindvégig az volt a tapasztalatom, hogy piarista diáknak lenni a megbízhatóság és a szakmai felkészültség megalapozását jelentette. Jellemezte a folyamatosan magas színvonalat az is, hogy a 80-as években, amikor már elvesztette politikai jelentőségét, hogy ki milyen iskolába járt, a piaristáktól mindenki, aki a képesség, érdeklődés és szorgalom szikráját is mutatta, bejutott az egyetemre. A mai szellemi és tudományos életben is sok olyan embert ismerek, aki a piaristáknál, a ferenceseknél vagy a bencéseknel végezte el a középiskolát.

Természetes, hogy egész életemben ragaszkodtam ennek az iskolának az emlékéhez. Amikor 1988-ban megnyílt a lehetősége annak, hogy az egyházi iskolák öregdiákjai is diákszövetsége(ke)t alakíthassanak, *Antall Józseffel* és másokkal együtt én is részt vettem a piarista diákszövetség létrehozásában. A vezetőségnek máig tagja vagyok.

Ma is fontosnak érzem, hogy működőképes egyházi (közép)iskolák tevékenykedjenek. Örömmel látom, hogy az egyházi iskolák valóban feleledtek, megújultak. A piaristák, akik két gimnáziummal élhették túl a kommunista évtizedeket, ma már több régi intézményüket felújították. Ezt a törekvést fontosnak érzem a magyar kultúra szempontjából is, még akkor is, ha tudom, sok ilyen iskola nem lehet a régi piarista iskolázásnak egyenes ági leszármazottja. Kevés a tanár. Ismereteim szerint a túlnyomóan világi tanári karban jelenleg csak egy-két piarista szerzetes tanár dolgozik.

– *Milyen élményeket hoztak a magyar iskolarendszerről a felnőtt évek?*

– Nekem is van tanári múltam. Magyar szakos tanári diplomát szereztem. Később, az 1956-os egyetemista szervezkedésben való részvétel miatt, fél évet töltöttem a tóköli internálótáborban, s utána még egy évig rendőri felügyelet alatt álltam. Ez megnehezítette elhelyezkedésemet. Különböző alkalmi munkák után több iskolában működtem helyettes tanárként.

Kinevezésemet több ízben meghiúsította, hogy azt megelőzően föl kellett fedni közelmúltamat. Végül az újpesti Gépipari Technikumban (ma: az Újpesti Ipari Szakközépiskola, amely hosszú ideig *Landler Jenőről* volt elnevezve – a szerk. megj.) alkalmaztak. *Bóka László*, kedves egyetemi tanárom vállalt kezességet azért, hogy az iskolában nem fogok politikai tevékenységet kifejteni. Itt 1962 és 1965 között tanítottam, míg nem visszakérültem az MTA Irodalomtudományi Intézetébe, amely életem legtartósabb – több évtizedes – munkahelyének bizonyult.

Mindezt csak azért jegyzem meg, hogy hihető legyen: van némi közvetlen tapasztalatom is arról, hogyan tanítanak egy középiskolában.

– *Hogyan tanítottak akkoriban?*

– A tanároknak mindkét kezük meg volt kötve. Előírásokat és kemény informális normákat képviselt a pedagógia uralkodó szellemisége, a tanterv, a tankönyv. Mindez azzal a szomorú következménnyel járt, hogy a tanári személyiség az oktatásban háttérbe szorult, némelyeknél leépült, a pályára lépő fiatalabbaknál esetleg ki sem alakult. A pedagógus nem merte vagy nem tudta kibontakoztatni személyiségét, esetleg elfátyolozta azt, kevésbé képes összefüggésekben engedte kifejezésre jutni. Az erős személyiséget a korszellem nem jutalmazta. Az előírások mindenkit be akartak szorítani a hivatalos standard öntőformájába, sokaknál nem is sikertelenül. A tanár inkább hivatalnokká vált abban az időben.

Márpedig minden pedagógiának a személyek közötti – hiteles, lehetőleg őszinte, bizalmat ébresztő – kapcsolat alkotja lényegét. Az határozza meg, milyen lesz a minősége. Ha tehát egy tanár képtelen érvényesíteni önmagát, vagy nem alkalmas rá a személyisége, akkor e körülmény folytán minden pedagógia eleve reménytelen.

Mondhatnák, mindez régen volt. De az ember nehezebben változik, mint az eszme és az intézmény. Tudom, hogy ennek a korszaknak az öröksége elég nagy mértékben áthagyományozódott a következő évtizedekre is. Sok tanár barátom van. 1988-ban részt is vettem a Tudományos Dolgozók Szakszervezetének vezetésében. Akkor a Pedagógus Szakszervezettel és a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezetével is szoros kapcsolatban álltunk. Így megmaradt, felújult a rálátásom a tanári munkára, az iskolák helyzetére.

Értem is, tudom is, milyen nehéz végleg szabadulni annak a négy évtizednek kötöttségeitől, szokásaitól, szakmai reflexeitől. A folyamat sikere eltérő. Tudom azt is, hogy vannak az országban iskolák, ahol nagyon magas színvonalon, korszerű szellemben, szabadon folyt és folyik az oktatás.

Sokat jártam vidéki iskolákban különböző irodalmi találkozókon, tanári továbbképzéseken, rendhagyó irodalomórákon. Meglepően jó tapasztalatokra tettem szert már a 70-es, 80-as években is. Nem állítom távolról sem, hogy az elavultból való kibontakozás csak az utóbbi idők jelensége.

A rendszerváltozás előtt is sokszor éreztem már, hogy számos vidéki gimnázium a fővárosi iskoláknál inkább megközelíti az én humanista szemléletű és a hiteles tanárszemélyiségen nyugvó pedagógiai eszményemet.

– *Milyen eszmény ez? Elképzelhető, hogy közel áll Babits irodalmi, irodalompedagógiai eszményéhez?*

– Ez az eszmény sok mindenkire közel áll. Hatottak rá persze nagy pedagógusi elődök, személyes minták és pedagógiai hagyományok (az egyházi iskola hatásáról már beszéltem), de én a kérdést igazából az irodalom felől tudom nézni az iskolát és az embernevelés általánosságát illetően is.

Ha írói mintákat, írómestereket próbálnék kapcsolatba hozni ezzel az eszménnyel, akkor elmondhatom: *Babits* komolysága, erkölcsi felelősségtudata, európaisága; *Kosztolányi* szellemessége és emberi közvetlensége; *Németh László* stratégiai gondolkodása, nagyralátó pedagógiai tervezése mind kipróbált, helyénvaló hagyományok a mai iskolában, tanári munkában.

Kissé általánosabban fogalmazva úgy is mondhatnám, hogy a nagy magyar íróknak nemcsak az esztétikai és irodalmi örökségük, hanem a kultúra átadására irányuló elképzeléseik is mintaképesek. Idetartozik az a gyakorlati képességük és tevékenységük is, ahogyan meg tudták szólítani a nem irodalmi körhöz tartozó

embereket; a fiatalokat is. Választ, a válaszváltozatokra példát adnak, hogyan tudhatjuk a kultúrát a nemzet ügyévé tenni. E tudásuknak, képességüknek fontos mondanivalója van az iskola, a tanárképzés, az irodalmi műveltség terjesztése számára.

– *Miért? Ez a hagyomány ma nincs a helyén?*

– Nincs. Szomorú tapasztalataim vannak arról, hogy az irodalom igazában nem tölti be azt a szerepet az embernevelésben, amit hagyományosan betöltött, s amit ma is be kellene töltenie.

Éppen a magyar kultúrának, a magyar társadalmi hagyományoknak jól megalapozott vonása az, hogy az irodalomnak elsődleges szerepe van a fiatal nemzedékek világgépének, erkölcsi mintáinak, egész szellemiségének kialakításában.

El tudom fogadni azt, hogy az irodalom háttérbe szorulása bizonyos mértékig természetes fejlemény, és mind az elvontabb, mind a gyakorlati jellegű szakmai tárgyak kikövetelték a helyüket a képzésben. Itt a mértékkel van a baj. Nem lehet hitelesen, eredményesen nemzedékeket fölnevelni irodalom nélkül. Megalapozott az a kultúrkritika, amely a hiányzó, lazuló, szétolvadó, ki sem alakított, egészében csökevényes társadalmi erkölcs miatt az embereket éri. Régies, de nem elavult, amit *Petőfi* a köztársaság és az erkölcs összefüggéseiről mondott.

A demokrácia – legalábbis egyik – talpköve az erkölcs. Ném nevelés az, amelyből kiesik, elsikkad, amelyben esetlegessé válik, hogy a diákok személyes élményeket szereznek-e *Balassi*, *Vörösmarty*, *Madách*, *Babits* munkásságából s ezeknek az életműveknek erkölcsi tanításából. Ezek a nagy írók és néhány itt fel nem sorolt pályatársuk a maga korában az ország szellemi irányítója is volt, tehát tőlük (is) kell a diákoknak elfogadható mintákat, alkalmazható tanításokat kapniuk. Ez az irodalomtanítás nemzeti értékátadása, s ez az, ami az irodalomtanításban megkerülhetetlen. Nekem az a véleményem, hogy erősíteni kellene az irodalomoktatás helyzetét mind az egész oktatási rendszerben, mind az egyes iskolák gyakorlatában.

Hadd hivatkozzam egy viszonylag friss élményemre. Tavaly novemberben Lendván jártam. Ez a város Szlovéniában, a Mura mentén a magyar kisebbség központja. Ellátogattam az ottani kétnyelvű középiskolába, mégpedig egy érettségi előtt álló osztályba. A terem, ahová beléptem, a magyar irodalmi és nyelvi szaktanterem volt. Jólesett látni a falakon a nagy magyar írók arcképeit. Láttam egy nagy térképet is, amely a történelmi Magyarországot ábrázolta. Be voltak rajta jelölve azok a helységek, amelyekhez irodalmi nagyjainknak valami közük volt. Képviseltette magát a Mura mente is, elsősorban *Zrinyi Miklóssal*, aki e magyar, horvát, szlovén lakosságú történelmi tájnak élő hagyománya. Úgy láttam, a diákok érdeklődnek ezek iránt az írók iránt. Személyes és ennyiben hiteles véleményt mondtak róluk. Olvasnak régi magyar irodalmat, próza mellett verseket is.

– *Verseket?*

– Ennél a ténynél álljunk meg egy szóra, mert ez több, mint egyszerű választás a műnemek között. Köznapi tapasztalat, hogy aki szereti a verseket, mélyebben megmártózik az irodalom hatásában, mint aki csak prózát olvas. Nem jó, hogy a háttérbe szoruló irodalomban a költészet szorult leginkább háttérbe. Az emberek nem olvasnak verseket, nem térnek vissza még olyan nagy költőkhöz sem, mint *Arany János* vagy *József Attila*. Ez az elfordulás nagyon szomorú fejlemény.

Nem látom ugyanis, hogy a kieső erkölcsi hatást más eredményesen pótolná. Fontosnak tartanám, hogy ebben az országban az irodalom iránt barátságosabb, érdeklődőbb közhangulat alakuljon ki. Talán mondanom sem kell, mennyire óhajtom, hogy a költészet népszerűbb legyen.

Ennek első forrása az iskola, mert ha az iskola nem tanítja meg az ifjú nemzedéket szeretni az irodalmat, akkor az később tömegméretekben már lehetetlen.

De mégsem csak az iskola dolga, joga, kötelessége, lehetősége terjeszteni az irodalom szeretetét. Sokféle formája, fóruma lehet annak, hogy valaki az irodalom iránt barátságosabb hangulatot próbáljon kelteni. Ez a feladat is ott van a következő hónapok, évek tervei között, amelyeket nekem mint az Írószövetség elnökének ki kell alakítanom pályatársaimmal együtt.

- Elnök úr közéleti és szaktudományos tevékenységének ismeretében talán fölteszem is a következő kérdést: a barátságosabb közhangulat kialakításában hogyan részesednek a határon túli magyar írók? Tart már ott az Írószövetség, hogy magára tudja vállalni ezt a képviseletet - végső soron az iskolai oktatásban való bevezetésükért is?

- Bontsuk ketté a választ egy általánosabb, hosszabb távú és egy rövid távú, gyakorlati feleletre. Általános elvi szempont az a nézet, amely ma már a magyar értelmiségben is, a hivatalos tényezők körében is természetes, hogy az irodalom világát nem bonthatják meg a határok. *Petőfi* vagy *Ady* összes verseit nem rendezhetjük el a trianoni határok szerint. Alapvető követelmény az iskolában is, hogy a teljes magyar irodalomban gondolkodjunk.

Már régebben megindult egy egészséges folyamat, amely a teljes magyar irodalom integrációjára törekedett, benne a határon túli irodalommal. Vannak eredmények. Mivel azonban egymástól sokszor mesterségesen, sőt, erőszakkal elválasztott kultúrák természetes szolidaritásának helyreállításáról van szó, ez a munka ma még nem járhatott teljes sikerrel.

Az Írószövetség is arra törekszik, hogy segítsen a lehető legteljesebb mértékben helyreállítani a sok részre tagolt magyar irodalom szellemi egységét, ami több is, szakmaibb feladat is, mint a szolidaritás fölkelése. Ez természetesen nem politikai vagy mozgalmi, még csak nem is irányzatok szerinti vagy esztétikai egység. Arra gondolunk, hogy az információk kiteljesedjenek, hogy Magyarországon vagy Erdélyben a teljes magyar irodalmat lehessen megismerni. Jelenti természetesen az egység azt is, hogy az írói szolidaritás teljes körűvé váljon.

El akarjuk érni, hogy a határokon túl alkotó magyar írók a magyarországi irodalmi élet teljes jogú résztvevői legyenek, műveik a magyar olvasókhoz mindenképp eljussanak. Az Írószövetség erre törekszik. Ennek az erkölcsi kötelességnek jegyében fogadta el azt az elvet, hogy bárhol él a magyar író, teljes jogú tagja a magyarországi szövetségnek. Minden szövetségi fórumon részt vehet, bármely tisztségre megválasztható. A decemberi közgyűlés döntése alapján a szövetség 71 tagú választmányában a határon túliakat nyolcan képviselik, míg a kilenctagú elnökségnek egy erdélyi tagja van.

A kérdésre válaszolva tehát azt mondhatom, hogy sok tekintetben az elvek nyomtatékosításánál és a szervezeti változásoknál tartunk, s ezek megelőzik a magyar irodalom határok feletti szellemi rendszerbe integrálódását. Logikus következtetésre vezesszük, hogy ezzel kapcsolatban meg kell vizsgálni, milyen lehetőségeket kínál hozzá az iskolai oktatás.

– Ez időszerű is, hiszen az oktatáspolitikai és a pedagógiai tervezés belevágott abba, hogy részben újrafogalmazza a nemzeti műveltség anyagát. Mit tud ezzel kapcsolatban segíteni az Írószövetség?

– A Nemzeti alaptanterv a magyar iskolaügy nagyon fontos vállalkozása. Én most a NAT – minden bizonnyal még elmélyíthető – áttanulmányozása után úgy érzem, hogy annak rendszerében a magyar irodalmi örökség kissé háttérbe szorult. Hasznosnak tartanám, ha a dokumentum további finomítása érdekében eszmecsereket folytatnánk. Ezekben hallathatnák szavukat a magyar kulturális élet vezető testületei, többek között az Írószövetség is, amelynek a magyar irodalom hagyománya tekintetében is elsőrendű felelőssége van.

– Az érettségi előtti két iskolaév irodalmi tananyaga még kidolgozás előtt, illetve alatt áll..

– Helyeselemném, ha az illetékesek ennek a tantervnek kialakításába bevonnák a magyar irodalmi élet vezetőit. Tisztázó beszélgetéseket kellene folytatni, mindkét fél részéről feltételezve a jóakaratot, a jó szándékot. Megnyugtató megoldásokhoz ezek vezethetnének el: Én az Írószövetség elnökeként felajánlom a szervezet készségét, munkáját egy ilyen közös tevékenység számára.

